

Амет-Уста З.Р.

Доброзичливе ставлення до людей різних національностей у дітей старшого дошкільного віку у дефініційному полі дослідження

Амет-Уста Зарема Ремзійвна, кандидат педагогічних наук, викладач кафедри дошкільної освіти Кримський інженерно-педагогічний університет, м. Сімферополь, Крим

Анотація. У статті здійснена спроба на основі аналітичної характеристики понять „доброзичливість”, „ставлення”, „національність”, „поліетнічне середовище”, а також вивчені вікових особливостей дошкільників, розкрити сутність доброзичливого ставлення до людей різних національностей у дітей 5-6 річного віку. На основі аналізу філософської, психолого-педагогічної літератури вивчено різні наукові підходи до тлумачення доброзичливості особистості та її системи ставлень в поліетнічному середовищі. Здійснений теоретичний аналіз дав підставу розкрити доброзичливе ставлення до людей різних національностей як емоційно-позитивне ставлення до представників різних етнічних груп, що виявляється у розумінні й прийнятті дитиною їхньої етнічної самобутності, стійкому інтересі до життя, побуту та культури, а також підтриманні з ними дружніх відносин у різноманітних видах діяльності (спілкуванні, грі, праці, навчанні). Автор вважає, що доброзичливе ставлення до людей різних національностей не передається генетично, а формується у процесі соціалізації дитини під впливом багатьох соціальних інститутів, передусім у процесі виховання. З'ясовано, що старший дошкільний вік є періодом формування когнітивної, емоційної та поведінкової схожості дитини із представниками свого етносу, а також закріплення системи ставлень до людей різних національностей.

Ключові слова: національність, ставлення, поліетнічне середовище, старший дошкільний вік, доброзичливе ставлення, особистість

Особливість теоретико-методологічної ситуації, що склалася в сучасній вітчизняній науці навколо понятійного апарату проблеми виховання доброзичливого ставлення до людей різних національностей у дітей старшого дошкільного віку в поліетнічному середовищі, полягає у термінологічній неоднозначності таких її категорій, як „доброзичливість”, „ставлення”, „національність”, „поліетнічне середовище”. Подібна ситуація вносить труднощі в дослідження даної проблеми, а також мотивує дослідника до вибору визначення, яке відповідає його концептуальному баченню.

У теоретико-експериментальних дослідженнях проблема виховання доброзичливого ставлення до людей різних національностей у дітей старшого дошкільного віку висвітлюється багатоаспектно, а саме: формування толерантності до представників різних народів (С.А. Козлова, Е.І. Койкова, К.Л. Крутій), виховання умінь гуманної поведінки (І.М. Гончаренко, Л.І. Врочинська, С.С. Кулачківська), формування національної свідомості особистості (Л.В. Артемова, О.Г. Батухтіна, В.В. Лаппо), виховання моральних почуттів (Г.В. Беленька, В.А. Павленчик, О.Л. Кононко, О.І. Кошелівська, Т.І. Поніманська), формування народознавчої обізнаності (А.М. Богущ, Н.В. Лисенко, Л.І. Редькіна) тощо.

Метою статті є розкриття доброзичливого ставлення до людей різних національностей у дітей старшого дошкільного віку на основі аналітичної характеристики понять, що входять до його складу.

Аналізуючи різні підходи до визначення поняття „доброзичливість”, було констатовано, що дослідники по-різному трактують його, а саме: як моральний ідеал, морально-етичну цінність, принцип гуманних взаємин, моральний імператив, моральну норму поведінки, моральний обов'язок, гуманне почуття, внутрішню потребу у моральній поведінці, моральну якість, морально-ціннісне ставлення особистості до оточуючих. Різноманіття дефініцій терміна „доброзичливість”, на наш погляд, зумовлено тим, що одна і та ж сутність розглядається вченими в різних проявах. Однак, аналізуючи це поняття, слід зазначити, що підхід сучасних дослідників до розуміння його змісту, в ці-

лому, відображає таку трактування, як бажання добра, готовність сприяти благополуччю інших.

Для більш детального вивчення поняття „доброзичливість” нами було виділено три напрямки його трактування. В основі першого напрямку лежить положення, згідно з яким „доброзичливість” є утворенням сфери моральної свідомості особистості; другого напрямку – сфери моральних почуттів; третього – моральної поведінки. Прихильники першого напрямку одностайні в думці про те, що доброзичливість формується лише за умов використання механізму свідомості, тобто на глибокому і всебічному розумінні необхідності поводитися на основі суспільно значущих норм і вимог. Відповідно до другого напрямку по мірі того, як часто людина виявляє почуття доброзичливості, в неї формується внутрішня потреба в постійному прояві доброзичливості до оточуючих, яка збагачує і звеличує її особистість. Розглядаючи доброзичливість у сфері моральної поведінки слід зазначити, що це вільний свідомий вибір людини, її власна позиція і активність щодо побудови доброзичливих відносин, які складають її активну життєву позицію.

На наш погляд доцільно розглядати „доброзичливість” як моральну якість особистості, що проявляється в її відкритості, щирості, відвертості, чуйності, прихильності до інших, у її здатності до співпереживання та дієвої допомоги з позиції людинолюбства. У такому вимірі доброзичливість уособлює в собі елементи і моральної свідомості, і моральних почуттів, і моральної поведінки.

Наступним ключовим поняттям є категорія „ставлення”. Аналіз філософських (І.І. Кальної, С.А. Степанов), психологічних (Б.Р. Ананьев, І.Д. Бех, О.Л. Кононко, Ю.О. Приходько), педагогічних (Т.В. Бабаєва, С.А. Козлова, М.І. Шарова) досліджень дозволив прийти до висновку, що ця категорія вважається ключовою для процесу формування та розвитку особистості.

Ю.О. Приходько, досліджуючи проблему генезису провідних відносин дитини дошкільного віку, стверджує, що ставлення до дійсності починає формуватися в дошкільному дитинстві і виступає необхідним атрибутом життєдіяльності дитини і одночасно важливим

чинником її особистісного розвитку. За визначенням автора сутність поняття „ставлення” трактується як суб’єктивний, заснований на індивідуальному досвіді, вибірковий зв’язок людини з різними значущими для неї сторонами дійсності [7, с. 7]. Таке трактування психологічного змісту категорії „ставлення”, містить у собі не стільки всі багатогранні зв’язки особистості з навколишнім світом, скільки її суб’єктивну позицію щодо всього, що її оточує.

Вивчаючи психологічні основи особистісного становлення дошкільника О.Л. Кононко стверджує, що індивід перетворюється на особистість, коли починає свідомо визначати своє ставлення до навколишнього світу і власного „Я”. У зв’язку з цим О.Л. Кононко відзначає, що динаміка розвитку особистості пов’язана зі зміною ставлення дитини до середовища. Тому кожна зміна в цій єдиній динамічній системі відносин є новим етапом у розвитку свідомості дошкільника, оскільки вона відображає зміни в тому, як він виділяє себе з навколишнього світу і як з ним співвідноситься [3].

Отже, виходячи зі змісту наукових положень, можна дати таке визначення категорії „ставлення” – це суб’єктивний, заснований на індивідуальному досвіді, вибірковий зв’язок людини з різними значущими для неї сторонами дійсності.

Наступним ключовим поняттям проблеми виховання доброзичливого ставлення до людей різних національностей у дітей старшого дошкільного віку є поняття „національність”. Детальне вивчення науково-довідкової літератури дало можливість констатувати, що визначене поняття походить від категорії „нація”. Досліджуючи феномени „нація” і „національність”, ми зустрілися з термінологічним різноманіттям і неоднозначністю тлумачення даних понять прихильниками різних концепцій. Як зазначає Р.В. Касьянов, головною проблемою для дослідника, який починає цікавитися якимось аспектом буття „нації”, стає вибір тлумачення, яке відповідає його концептуальному баченню [2, с. 8].

Детальне вивчення праць, присвячених вивченню природи „нації”, дало нам можливість дійти висновку, що нація має два виміри – культурний (етнічний) та державний (політичний) [2]. У відповідності до етнічної концепції, нація – це сукупність представників певної етнокультурної спільноти, що відрізняється особливостями мови, культури, психології, традицій, звичаїв і способу життя. Згідно з державною (етапичною) концепцією, нація – це „сукупність громадян однієї держави, котра створюється внаслідок політичної інтеграції етнічних спільнот у межах єдиної держави на основі спільності території, економічного життя, правової системи, державної мови, що поступово веде до формування єдиної свідомості, а також загальнонаціональної культури, яка є сукупністю цінностей етнічних культур” [2].

Відповідно до двох концепцій – культурної та державної – поняття „національність” також має два значення. Відповідно, культурної концепції, національність – це належність людини до певного етносу; індивідуальна характеристика людини, згідно з державною – це належність людини до певної держави і є синонімом поняття „громадянство”.

Отже, ґрунтуючись на аналізі наукової та довідково-термінологічної літератури, а також дотримуючись

відомих на сьогодні підходів до тлумачення поняття „національність”, ми розглядаємо цей феномен як приналежність людини до певної етнічної спільноти, яка відрізняється спільністю історичного походження, особливостями мови, культури і менталітетом. В такому розумінні поняття „національність” є синонімічним поняттю „етнічне походження”.

Особливу значущість у цьому контексті становить періодизація розвитку етнічної ідентичності І.А. Снежкової та В.Ю. Хотинець, які виокремили декілька етапів її становлення [2].

Початковий етап становлення етнічної ідентичності припадає на дошкільний та молодший шкільний вік (5–10 років). Характерна особливість цього етапу – нечітке усвідомлення дітьми спільності з людьми своєї національності, а також немотивований вибір своєї етнічної приналежності, слабкі етнічні знання. Цей період небезпечний тим, що в цей час закладається основа для майбутніх забобонів і конфліктів. Однак безпосередні контакти з дітьми інших народів значно послаблюють силу негативних етнічних установок. Інша небезпека цієї стадії – в розвитку почуття неповноцінності. Якщо дитина виявить, що колір її шкіри або становище її батьків значно більшою мірою визначають її цінність як особистості, ніж її якості, то відчуття себе негідною, малоцінною може фатальним чином відбитися на характері.

Другий етап – 11–15 років – характеризується свідомим ставленням до свого етносу. Відбувається формування системи уявлень про етнокультурні та етнопсихологічні особливості своєї спільноти в порівнянні з іноетнічним оточенням, а також мотиваційно-ціннісних відносин до власної етнічної приналежності.

Третій етап – припадає на 16–17 років. Укорінюється усвідомлення своєї етнічної належності, формується мотивація вибору етнічної групи, розвивається етнічний світогляд.

Заслуговує на увагу також й наукові погляди Ж. Піаже, який виокремив три етапи в усвідомленні дитиною своєї етнічної приналежності:

- 1) 5-7 років дитина здобуває первинні, а відтак визначальні знання про етнокультурні особливості рідного народу, в осередку якого вона зростає;
- 2) 8-9 років (за умови системності й наступності первинного етапу) дитина чітко ідентифікує себе зі своєю етноспільнотою, висуває підстави ідентифікації – етнічна приналежність батьків, місце проживання, рідна мова;
- 3) 10-11 років дитина здатна більш-менш успішно визначити унікальність історії, специфіку народних традицій та побутової культури своєї етнічної спільноти [6, с. 37-45].

З огляду на те, що етнічні групи і приналежність до них пов’язані з супутньою ним позитивною або негативною оцінкою, що існує в суспільстві, етнічна ідентичність може бути позитивною або негативною. Позитивна етнічна ідентичність, що передбачає наявність позитивного образу власної етнічної групи та позитивного ціннісного ставлення до інших, є основою для виховання у людини доброзичливого відношення до людей різних національностей.

На думку О.В. Булавкіної, на процес усвідомлення дітьми тих або інших конкретних рис своєї схожості з

представниками однієї з етнічних груп і своєї відмінності від інших груп впливає соціальний контекст. Значимо, перш за все, те, чи живе дитина в поліетнічному або моноетнічному середовищі, і яка компактність етнічного оточення. З огляду на це, свою етнічну приналежність дитина усвідомлює швидше, і знання про відмінності між етнічними групами набуваються нею раніше, якщо соціалізація дитини проходить у широкому поліетнічному просторі. Загальною закономірністю можна вважати те, що розвиток уявлень дітей про етнічну приналежність проходить від усвідомлення зовнішньої, лежачої на поверхні схожості членів етнічної спільноти до усвідомлення їхньої більш глибокої єдності. Авторка зазначає, що відсутність досвіду міжетнічного спілкування обумовлює і меншу схильність дитини до подібних контактів, і менший інтерес до власної ідентичності [1, с. 70-79]. Послаблення або виключення етнічної ідентичності зі структури соціальної ідентичності загрожує, з одного боку, втратою цілісного образу „Я” дитини, а з іншого – втратою зв'язків, з якою б то не було іншою культурою.

Слід зважити на те, що сьогодні надзвичайно важливим є необхідність урахування середовища, в якому виховується особистість. Оскільки виховання доброзичливого ставлення до людей різних національностей найчастіше здійснюється у поліетнічному середовищі, то важливо виявити, чим це поняття відрізняється від близьких суміжних, таких як: „полікультурне середовище”, „етнокультурне середовище” та „мультикультурне середовище”. Грунтуючись на аналізі наукових праць [1; 4; 5; 8; 9] дійшли висновку, що „полікультурне середовище” характеризується не тільки багатонаціональністю (етнічними аспектом), але й класовими, статевими, релігійними, політичними, віковими та іншими ознаками. Згідно із цим, полікультурне середовище

можна представити як систему, де поліетнічне середовище є лише одним з її компонентів.

Поняття „етнокультурне середовище” описує таке середовище, доміантою в якому є національна культура та традиції певного народу [4], а „мультикультурне середовище” враховує інтереси не тільки етносу [5], але й також інтереси усієї держави та світової спільноти в цілому.

У своєму дослідженні ми спираємося на підходи О.І. Міхальнової [4], Л.І. Редькіної [8], В.Ю. Хотинця [9] та визначаємо „поліетнічне середовище” як середовище, де перетинаються культура та традиції різноманітних етнічних груп, що створює сприятливі передумови задля позитивного сприймання етнічних відмінностей та вирішення виникаючих життєвих проблем шляхом діалогу й співпраці.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, здійснений теоретичний аналіз змісту понять „доброзичливість”, „ставлення”, „національність”, „поліетнічне середовище” дає підставу визначити доброзичливе ставлення до людей різних національностей як емоційно-позитивне ставлення до представників різних етнічних груп, що виявляється у розумінні й прийнятті дитиною їхньої етнічної самобутності, стійкому інтересі до життя, побуту та культури, а також підтриманні з ними дружніх відносин у різноманітних видах діяльності (спілкуванні, грі, праці, навчанні). Зазначимо, що доброзичливе ставлення до людей різних національностей не передається генетично, а формується у процесі соціалізації дитини під впливом багатьох соціальних інститутів, передусім у процесі виховання. Старший дошкільний вік є періодом формування когнітивної, емоційної та поведінкової схожості дитини із представниками свого етносу, а також закріплення системи ставлень до людей різних національностей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булавкіна О.В. Развитие позитивного отношения школьников к сверстникам различных этнических групп [Текст] : дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.13 / О.В. Булавкіна. – Ставрополь, 2006. – 183 с.
2. Касьянов Г.В. Нации и национализм: слова и термины / Г.В. Касьянов // Український історичний журнал. – 1999. – №2. – С. 3–14.
3. Кононко О.Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві) : навч. посіб. для вищ. навч. закладів / Олена Леоніівна Кононко. – К. : Освіта, 1998. – 255 с.
4. Михалева О.И. Педагогические условия формирования этнической идентичности детей старшего дошкольного возраста [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / О.И. Михалева ; Удмуртский государственный университет. – Ижевск, 2006. – 32 с.
5. Печерская А.А. Психолого-аксиологический компонент поликультурного образования / А.А. Печерская // Педагогическая жизнь Крыма. – 2008. – № 9. – С.25–32.
6. Пиаже Ж. Избранные психологические труды [Текст] / Ж. Пиаже. – М. : Международная педагогическая академия, 1994. – 680 с.
7. Приходько Ю.О. Генезис провідних ставлень дитини дошкільного віку як основа її особистісного розвитку : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07 / Приходько Юлія Олександрівна; Український держ. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К., 1997. – 428 с.
8. Редькіна Л.И. Концептуально-теоретические основы полиэтнического воспитания молодежи / Л.И. Редькіна. – URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pspo/2007_13_2/doc_pdf/Red'kina_st.pdf
9. Хотинец В. Ю. Психологические характеристики этнокультурного развития человека [Текст] / В.Ю. Хотинец // Вопросы психологии. – 2001. – № 5. – с. 60–73.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Bulavkina O.V. Development of positive attitudes of pupils to peers of different ethnic groups [Text]: dis. ... cand. psychol. sciences: 19.00.13 / O.V. Bulavkina. – Stavropol, 2006. – 183 p.
2. Kas'yanov G.V. Nations and Nationalism: words and terms / G.V. Kas'yanov // Ukrainian historical magazine. – 1999. – no. 2. – P. 3-14.
3. Kononko O.L. Social and emotional development of the individual (preschool child): teach. guidances. for higher. educ. establ. – K.: Osvita, 1998. – 255 p.
4. Mihal'eva O.I. Pedagogical conditions of formation of ethnic identity preschool children [Text]: Abstract of dis. ... cand. pед. sciences: 13.00.01 / O.I. Mihal'eva; Udmurt State University. – Izhevsk, 2006. – 32 p.

5. Pecherskaya A.A. Psycho-axiological component of multicultural education / A.A. Pecherskaya // Pedagogical life Crimea. – 2008. – № 9. – P. 25-32.
6. Piaget, J. Selected psychological works [Text] / Jean Piaget. - Moscow: International Pedagogical Academy, 1994. – 680 p.
7. Pryhod'ko Y.O. Genezyz providnyh stavlen' dytyny doshkil'nogo viku yak osnova yiyi osobystisnogo rozvytku : dyss. d-ra psyhol. nauk: 19.00.07 [Genesis of leading attitudes of preschool child as the basis of personal development: Thesis. Dr. psycholog. Sciences: 19.00.07] National pedagogical Dragomanov University – K., 1997. – 428 p.
8. Red'kina L.I. Conceptual and theoretical foundations of multi-ethnic education of youth. – URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pspo/2007_13_2/doc_pdf/Red'kina_st.pdf
9. Pecherskaya A.A. Psychological and axiological component of multicultural education / A.A. Pecherskaya // Crimean pedagogical life. – 2008. – no. 9. – P. 25-32.

Zarema Amet-Usta. The benevolent attitude to people of different nationalities in senior preschool children in the scientific field of study

Abstract. In this article in order to discover the essence of benevolent attitude towards people of different nationalities in children of 5-6 years old, an attempt is made on the basis of analytical characteristics of such concepts as “benevolence”, “attitude”, “nationality”, “multi-ethnic environment” as well as the age characteristics of preschool children. Based on the analysis of the philosophical, psychological and pedagogical literature, various scientific approaches to the interpretation of the personality’s benevolence and its system of relationships in multi-ethnic environment is studied. Benevolent attitude towards people of different nationalities is viewed as emotionally positive attitude towards representatives of different ethnic groups, which manifests itself in the understanding and adoption of their ethnic identity by a child, sustained interest in life, mode of life and culture, as well as maintaining friendly relations with them in a variety of activities (communication, game, work, and study). The environment in which a person is being educated is needed to be extremely important to consider. It is significant above all if the child lives in a multi-ethnic or mono-ethnic environment, and compactness of the ethnic environment is also counts much. Considering this, a child realizes its ethnicity faster and the knowledge about the differences between ethnic groups are acquired by him earlier if the child’s socialization takes place in a broad multi-ethnic space. The term “multi-ethnic environment” is defined as an environment where culture and traditions of different ethnic groups cross, which creates favorable prerequisites for positive perception of ethnic differences and solution of emerging life problems through dialogue and cooperation. The author believes that the benevolent attitude towards people of different nationalities is not transmitted genetically, but it is formed in the process of socialization of the child under the influence of many social institutions, primarily in the process of education. The effective education of being benevolent to the people of different nationalities is happening in terms of its natural connection with the life of preschool children and is determined by their interests, desires, motivations and expectations. Lack of experience in interethnic communication causes smaller predisposition of a child to such contacts as well as smaller interest in their own ethnic identity. It is found that senior preschool age is a period of formation of cognitive, emotional and behavioral resemblance of a child with the representatives of their ethnic group, as well as the consolidation of relations with people of different nationalities.

Keywords: *nationality, attitude, senior preschool age, benevolent attitude, multiethnic environment, personality*

Амет-Уста З.Р. Доброжелательное отношение к людям разных национальностей у детей старшего дошкольного возраста в научном поле исследования”

Аннотация. В статье предпринята попытка на основе аналитической характеристики понятий „доброжелательность”, „отношение”, „национальность”, „полиэтническая среда”, а также возрастных особенностей дошкольников, раскрыть сущность доброжелательного отношения к людям разных национальностей у детей 5-6 летнего возраста. На основе анализа философской и психолого-педагогической литературы изучены различные научные подходы к толкованию доброжелательности личности и ее системы отношений в полиэтнической среде. Доброжелательное отношение к людям разных национальностей рассматриваем как эмоционально-положительное отношение к представителям различных этнических групп, которое проявляется в понимании и принятии ребенком их этнической самобытности, устойчивом интересе к жизни, быту и культуре, а также поддержании с ними дружеских отношений в разнообразных видах деятельности (общении, игре, труде, учебе). Автор считает, что доброжелательное отношение к людям разных национальностей не передается генетически, а формируется в процессе социализации ребенка под влиянием многих социальных институтов, прежде всего в процессе воспитания.

Ключевые слова: *национальность, отношение, старший дошкольный возраст, доброжелательное отношение, полиэтническая среда, личность*